

Sait Çetinođlu: Sesini Kaybeden Őehir: Böyle Bir Kars

Posted on 29/08/2017

Bırakıp ardımda yuvamı
Nehir kıyısındaki harap evimi
Bırakıp Kars kentini
Bahçelerini ve derin mavi gklerini,

...

Gezinip dururum Őimdi hep başka Őehirlerde
anayurdum gözlerimin önünde

Yeghishe Charents

Böyle Bir Kars[1] adıyla yayımladığı incelemesinde Ludmila Denisenko, her ayrıntısının ve her nesnesinin dikkatle ve önemle çizildiği naif bir Kars tablosu çizer. Kars'ın hiçbir köşesini ve hiçbir nesnesini unutmadan nerdeyse her santimetrekaresini özenle çizip okuyucusuyla paylaştığı eseri bir entografik inceleme olduğu kadar Kars'ın, bir Őehrin sesini kaybetmesinin de tarihidir aynı zamanda.

Denisenko, eserinin yazılıŐ yksnn Őu cümle ile özetler: Ölüm karanlıklara gmlme, yok olma olmamalı. Dilerim Kars benden çok yaŐasın. Ancak en azından bizim oradaki varlığımızın yksnn yaŐayacađını garantiye almak için bu kitabı yazmaya karar verdim. Denisenko'nun bizim oradaki varlığımız dediği Kars'taki Rus kökenli "TC" vatandaŐlarıdır. Denisenko, ieđi, böceği, dağı, nehri, dillere destan mimarisi, sokakları, bakkalı, kasabı, sinemaları, tiyatroları, operaları, değirmenleri, hamamları, bayramları, kazları, faytonları, kızakları, peyniri ve balı ile birlikte bize bir zamanlar Kars'ta yaşayan ve cumhuriyetle solan

bu rengi hatırlatır... Estonlar, Duhaborlar, Malakanlar, Almanlar, Polonyalılar, Litvanyalılar, Ruslar...

Ne yazık ki bu renkler artık Kars'ın bu günkü puslu tablosunda yer almaz. Tek millet- tek dil politikası Kars'ın bu olağan üstü renklerini ortadan kaldırmış bir anlamda soldurarak bugünkü puslu tablosunu yaratmış, bir kentin nefesini keserek sesini kaybetmesine neden olmuştur: Kendimi bildim bileli bizim evde Kars konuşulur: Kars'ta söyleydi, böyleydi. Ben de evlenip çoluk çocuğa karıştığımndan beri hep Kars anlattım sevdiklerime. Gün geldi; anlattırarak, soracak insanlarımız da tek tek bizi terk etti: Merak ettiklerimizin cevabı olmadığından ayırdına vardık acıyla. Bizler de Kars'ta yaşadık, bizler de Kars'ı sevdik. Hem de ne sevdik; genlerimize işledi adeta; sevinçlerimizin, üzüntülerimizin, düşlerimizin odağı oldu Kars.

Biz bu yazıda Kars'ın kültürel ve etnografik zenginliğinin incelenmesini bir sosyal antropologa ya da halk bilimciye bırakarak, Kars'ta uygulamaya konulan etnik temizliğe odaklanırken, Denisenko'nun özlü Karslı tanımına yer vermeden de geçemiyoruz: Tarih boyunca sürekli olarak el değiştirmiş olan serhat şehri Kars'ın tarihi hep yeni hükümlerinin politikalarına ayak uydurma ya da reddetme tarihidir aynı zamanda. Bu nedenle Kars her daim kişilikli olmuş, Kars'tan çıkan insanlar hep farklı olmuş, başkalarının arasında sıyrılmışlardır hep.

Malakanlar

“TC” nin kurucu ideolojisi düşman paranoyası ile maluldür. Bu bakımdan kurucu kadro kendinden başkasını düşman olarak algılar.Karsı oluşturan renkleri ve etnik çeşitliliğine tahammülsüzlüğü de buradan kaynaklanır. Bu unsurlar hakkında raporlar tutulur ve bunların tüketilmesine karşı her tür çabaya başvurulur. Bölgeyi iyi bilen kurucu kadrodan Karabekir bu politikaların hayata geçirilmesinde en önemli figürlerinden biridir. Kâzım

Karabekir, övgüyle söz etse de onların Malakanlardan tehlikeli ve şüpheli unsur olarak görülmelerine yol açan raporları da yine kendi tutmuştu. Bu barışçıl Malakan halkı kimseye yaranamamıştır. Rus Çarlığı Malakanların halkı hakim kilise yolundan çıkaracaklarından Türkiye Cumhuriyeti ise bölge halkını Bolşevikleştirebileceğinden korkmuştu.

Malakanların cemaat yaşamı, paylaşımcı yaşam görüşleri o dönemde tüm dünyada yoksul halklar arasında ilgiyle karşılanan “komünizm’le suçlanmalarına neden olmuştu. Onların bu doğal yatkınlığı, Rus elçisi Medivani, daha sonra da Mustafa Suphi’nin köylerini ziyaret etmesi Kâzım Karabekir’in sözleriyle “kendi halinde çalışkan bir kavim olan Malakanların ifsad edilmesine ve felaketlerine sebep olmuştu”

Kurucu kadro etnik temizliğin en önemli aparatlarından biri olarak zorunlu askerliği görmüştür. Malakanları askerlikle tehdit ederek coğrafyalarından ayrılmaları zorlanacaktır. Bunun için yönetimin görünür bir zor kullanımı da yoktur! Bu unsurlar kendiliklerinden yerini yurdunu terk etmektedir.

Oysa 13 Ekim Kars Anlaşması’nda kararlaştırılan durum tam tersidir. Kars’taki azınlık unsurların askerlik yükümlülüğü yoktur. 13 Ekim 1921’de Kars’ta Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan arasında imzalanan dostluk anlaşmasının 11 numaralı maddesi şöyleydi:

“Bağıtlı taraflardan birinin öteki tarafın topraklarında oturan uyrukları, yerleşmiş oldukları ülke yasalarından doğan hak ve görevlere uygun biçimde işlem görmekle birlikte, ulusal savunmaya ilişkin yasalardan bağışık tutulup onlara uymaları istenilmeyecektir. Aile veraset hakları ile ehliyeteye ilişkin işlerde de tarafların uyrukları işbu madde hükümlerinin dışında kalacaklardır. Bu konular bir özel anlaşma yapılarak çözümlenecektir.”

Malakanların ulusal savunmaya ilişkin yasalardan bağışık tutulacağı kararlaştırılmış olduğu halde Türkiye antlaşma sonrasında bu madde ile vermiş olduğu taahhüte uymamış,

Malakanları askere almaya kalkışmış, onları Türkiye’den gitmeye zorlayacak bir politika benimsenmişti.

“TC” imzaladığı anlaşmayıda mürekkebi kurumadan ihlal etmekten çekinmez: Çiçerin’in Büyükelçi Ali Fuat Cebesoy’a verdiği notalarda “Kars bölgesinde yaşayan Rus halkının zorla askere alınması da XII. maddeyi ihlal edici keyfi bir harekettir ve bunu da şiddetle protesto ederiz...” denmesine karşın, bir şey değişmez. Bunu R.S.F.S.C. Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin 13 Kasım 1921 tarihli son notasında:

“Rus hükümeti üzüntü duyarak defalarca yaptığı uyarı, protesto ve istemlerine rağmen, Kars bölgesinde yaşayan Rus halkının her türlü yasa dışı kovuşturmaya ve baskıya hedef olduğunu belirtmek zorundadır. Daha önceleri de belirtmiş olduğum gibi Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerde özellikle bu soruna büyük önem vermekteyiz. Ancak bu günlerde Kars

bölgesinden almış olduğumuz haberler; Türk makamlarınca Rus halkına karşı baskı hareketlerine son verilmediği gibi tersine, daha da arttırdığını göstermektedir. Bütün haklar ve Moskova anlaşması hükümleri çiğnenerek, Sovyet topraklarına geçmek isteyen Malakanlar Türk uyruklu kimseler gibi kabul ediliyor, üstelik silah altına alınıyor. Bu ise eşine zor rastlanır bir keyfi davranıştan başka bir şey değildir (...) Bu dayanılmaz eylemleri şiddetle protesto edip isyan duygularımı açıklarken özellikle Türk temsilcisi Kâzım Karabekir’in Rus temsilcisi Yoldaş Ganetski ile yaptığı görüşmelerde, Kars ilini terk etmek arzusunu bildirmiş olan Malakanların Türk uyrukluğunda kalmasını ve silah altına çağrılmasını kabul ettiğimi iddia etmesi karşısında duyduğum şaşkınlığı ifade etmek isterim. Hiçbir aslı ve dayanağı olmayan bu iddia beni son derece hayrete düşürüyor ve resmen şunlara bildirmeme zorluyor: bu asılsız iddialardan çıkacak bütün sonuçlar ve bu sonuçlara kanak ve şaşırarak Rus temsilcilerinin yapacakları herhangi bir açıklamanın hiçbir hükmü

yoktur. Rusya hükümeti Kars bölgesinden çıkmak isteyen ve bu isteklerini resmen bildiren bütün Malakanların Rus vatandaşı olarak sayılmasını, Malakanların Türkiye’de askeri göreve alınma girişiminin yasa dışı kabul edileceğini ve şimdiye kadar bu üzücü olaylara meydan veren Türk sorumlularının cezalandırılmasını resmen ve kesinlikle talep eder. Şunu da ekleyeyim ki vaktiyle Rusya’ya göç etmek olanağına sahip olmayan Malakanların bugün buldukları yerde bir yıl daha kalma hakları bulunduğuna ilişkin resmi bir mutabakat bulunmaktadır[2] (...)Türkiye’de kalma kararını alan Malakanlara gelince, bizce bu Malakanlara, milli azınlıkların haklarına karşı saygı gösterileceğini belirten Misak-ı Milli’nin Moskova antlaşması ile kabul ettiğimiz ilkelerin uygulanması doğru olacaktır.”

2 Aralık 1921 tarihli notada ise, Hıristiyanların muaf tutulduğu askerliğe tabi tutma uygulamasına değinilerek,

“Kilikya’da bütün Hıristiyanlar, Kars’ta ise diğer Hıristiyanlar askerlik görevinden muaf tutulurken, Çarlık zamanında bile askere alınmayan Malakanlar bugünlerde silah altına alınıyorsa bunun ne anlama geldiğini çok iyi anlamaktayız” denilmektedir.

1922’de savaş sonrasındaki anti-Bolşevizm saplantısının kurbanı olan yirmi binden fazla Malakan, Türklerle evli kızlarını, ölülerini, hemen hemen tüm mal varlıklarını bırakarak kırk yıl önce geldikleri Kars’tan istemeye istemeye ayrılmışlardı. Dayatılan tüm koşullara boyun eğen küçük bir Malakan azınlık Türkiye’de kalmışsa da gözlerin sürekli üzerlerinde olması, anlamsız baskılar ve “at nalı tabyası” denilen ve tabyadan askeri hapis haneye çevrilen yerde sudan bahanelerle hapis tutulmaları ve dövülmeleri gibi kasıtlı uygulamalar sonucu 1962 sonrasında da Sovyetler Birliği’ne ya da Amerika’ya göç etmeyi seçeceklerdi. Hayatta kalanların anlattıklarına bakılırsa Malakanlar Türkiye’yi terk etme kararı aldıklarında lider sayılan köyün yaşlıları günlerce nezarete tutulup sorguya çekilmiş hatta falakaya yatırılıp bazı soruları yanıtlamaları istenmişti. Yaşlı başlı adamlar şişmiş ayaklarıyla yürümekte güçlük çekiyorlarmış çıktıklarında. Malakanlara uygulanan baskı ve şiddet diğer unsurlar içinde geçerlidir.

Askerlik ayrımcılığın ve baskının en rafine yaşandığı bir kurumdur. “Azınlıkların” zorunlu askerliği yaşamlarının bu kesitinde ayrımcılığı ve baskıyı iliklerine kadar hissettikleri bir zaman dilimidir. Askerlik yapmış olan bir Karslı kuzen şöyle yazmış: Askerde boyuna zincirle takılan ufak plakalara künye denir. Adın, soyadın, şuben, tertibin, kan grubun bu künye üzerindedir. Sağ alt köşede ise Müslüman

M, değilsen GM harfleri yazılıdır. Biz gayrimüslim askerler de birbirimize General Motors diyerek şakalaşırdık.” Her azınlık unsurda olduğu gibi Kars azınlıklarının zorunlu askerlikle ilgili olumlu bir yaşantıları yoktur. Askerlik hem kendileri hem de aileleri için katlanılmazdır. Denisenko iki trajik örnek verir: 1960’larda kendinden küçük kardeşi askere gitmişti. İlk çocuğu kuzinim Sonya’yı doğurduğu yıld. Anya teyzenin kardeşi askerde nasılsa vurulmuş ölmüş, cenazesini getirip bizim eve teslim etmişlerdi. Kocaman uzun sandık evin önündeki camekânlı balkonda köye nakledilmeyi bekliyordu. Kimse lohusa Anya teyzeye bu acı haberi vermeye cesaret edememişti. Derken sandık gözünden kaçmamış, içinde ne olduğunu sormuştu. “Yağ, köye gidecek!” diyerek geçitirseler de harika yemekler yapan Anya teyze taze yağdan biraz almak istemiş, kendi kendine kapağı kaldırdığında ölmüş kardeşiyle karşılaşınca dünya başına yıkılmıştı. O günden sonra o munis kadın bir daha kendine gelemedi. Kolya - Nikolay amcanın askerliği sırasında ne yaşamışsa aynı insan olarak askerlikten dönemeyecektir. Askerden döndüğünde aynı insan değildi. Bütünüyle huyu suyu değişen Koka önce alkol, sonra da uyuşturucu haplar kullanmaya başlamış ışıklı halini yitirmişti. Askerlik Kolya’yı yıkıma uğratmıştır.

Cumhuriyet’in ilk yılları geçip de Türkiye’de komünizme karşı tedbirler alınmaya başlandığında, devletin eski refleksi bir kez daha devreye girmiştir: Güven duyulmayan, devletin zaaf gördüğü bölgelere, başka bölgelerden oranın nüfusu ile uyuşması zor bir kitle getirilip yerleştiriliyordu. Malakanların Türkiye’ye geldikleri gibi gitmelerini sağlamak için

ilk adımlar böyle atılmıştı... Komşuları Malakanların tarlalarına, kendi ekmedikleri ürünleri toplamaya dadandılar. Malakanlar buna seslerini çıkarmadılar. Ancak bu kez de kendileri açlıkla yüz yüzdiler. Bir gün bir Malakan köylüsü komşusunu tarlada son patatesleri de çalmaya yeltenirken yakalar. “İsteresen onları alma da ben tekrar ekebileyim, o zaman yeni patateslerden alabilirsin” der.

Aslında hiçbir zaman Malakanlardan gelen bir tehdit söz konusu değildir. Savaş döneminde Malakan köylerinde askerler beslenir. Bunlardan biri de Çakmak köyüdür. Çakmak köyünde orduğâh kuran Türk ordusuna; günlerce sıcak ekmek, 300 hayvan kesip taze et sağlamış, köylülerin askerlere adeta çocukları gibi baktıkları anlatılır. Çakmaklı Malakanlar zafer zamanında da defalarca Kazım Karabekir’le maiyetindeki kişileri şenlik çadırı kurup günler süren ziyafetlerle ağırlamışlardı.

Devlet nihayet politikalarının sonucunu alarak Malakanları kovmayı başarmıştır. Ancak Malakanlar giderken bunu ifade etmekten çekinmezler: Çalgavur’un Malakanlarının Türklerle evli olmayanlarının tamamı 1962’de Rusya’ya göçmüş. Köyün en soylu ve zengin insanlarından biri olan Simyon Dayı hem çok zengin, hem kültürlü hem de herkesin saygı gösterdiği dürüst bir adammış. Bu nedenle vali, askeri erkân onunla ahpaplık eder birlikte gezer, yer, içerlermiş. Rusya’ya gitmeye karar verdiklerinde Kars’ın ileri gelenleri onu vazgeçirmeye gelmişler; “gitme, etme” demişler ama Simyon bütün dobralığıyla “Vallahi suç sizde” diye cevap vermiş. Ne de olsa Denisenko’nun dediği gibi Karşıdır!

Devlet, Malakanların kişisel mallarını yanlarında götürme izni vermişti ama para götürmeye izinleri yoktur. Bu nedenle çoğu altına çevirdikleri paralarını köyelerine gömerek gitmişlerdir. Bu altınlar onlar gittikten sonra bütün bölge ve evleri deşilerek arandı. Simyon amca gibi bazılarınınki bulunmuş; ama yerli halk bu paraların uğursuz olduğuna inanır ve Çalgavur’un dağında bir Kürdün davarlarını otlatırken Malakanların gömdüğü bir teneke altın bulunduğunu ancak bu paranın ona haram olduğunu, hiç hayrını görmediği gibi tam bir yıl sonra aynı dağda donarak öldüğünü anlatırlar.

Kısaca Kars azınlıkları için “Cumhuriyet” Kars’ta ayrımcılık, baskı ve sürgün olarak tecelli eder: Cumhuriyet kurulduktan sonra Kars’ta önceleri bir süre her şey teslim alındığı gibi bırakılmış. Ancak izleyen yıllarda devlette bir güvenlik kaygısı oluşmuş. Buradaki beyaz ordu kalıntısı Rus asker ailelerini Kastamonu, Çankırı, Yozgat gibi iç bölgelere sürmüşler. Sadece asker ailelerinin sürülmüş olduğu iddia edilse de, bugün İstanbul Teknik Üniversitesinden emekli olmuş Malakan kökenli bir ünlü hocanın değirmenci olan babası Alexandr Popkov ile kardeşi Yosif’in de Çankırı’ya sürülmüş oldukları biliniyor. Hocanın değirmenci babası Çankırı’da gazinoda çalışarak ailesine bakmış.

Sınırlı Arşiv belgelerine baktığımızda Kars’tan ilk sürgünlerin 1.6.1924 öncesinden başladığını anlıyoruz. İskan ve Aşair Umum Müdürlüğü’nün Kars’a yazdığı bir yazıda “Kars’tan başka yerlere nakil ve iskan edilen muhacirlerin miktarlarıyla nerelere iskan edildiğinin bildirilmesi”ni istediği bir yazı var, 1926’da bir başka sevkiyatın yapıldığını 20.11.26 tarihinde “Kars’tan sevk edilen mültecilerin yol masrafları için istenen paranın Sivas’a gönderildiği” söylendiği yazıdan anlıyoruz, bunların muhtemelen Yozgat’a sevkiyatın yapıldığı 20.11.26 tarihli “Kars’tan Yozgat’a sevk olunan mülteciler için iase ve yol masraflarının karşılanması için havale gönderildiği” yazısından çıkarmak mümkün,

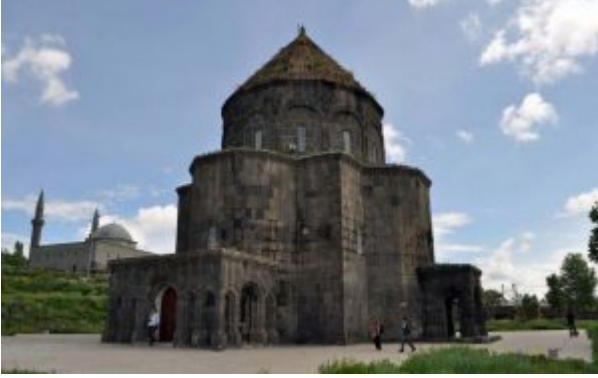
Bir başka 8.12.26 tarihli yazıda “Kars’tan nakledilecek muhacir ailelerinin sevklerinin ilk bahara tehiri” söylendiğine göre başka kabileler de var. Bu sevkler için sürgün terimi kullanılmamış, bu sürgünlerin gayrimenkulleriyle ilgilenilmesi de ilk Ermenilerden başlanmış. 30.6.1924 tarihinde “Kars vilayetinde Ermeni emvalinden ne kadar ev bulunduğunun tesbiti” istenmiştir.

9.1.1929 tarihli ve 7547795-29 sayılı kararnamede “Rusya ve Kafkasya’dan gelerek Kars , Ardahan ve Artvin’e yerleşen ve oralarda ikametleri mahzurlu görülerek iç vilayetlere nakledilen şahıslardan hasta ve ihtiyar olanların memleketlerine iadelerine” dair bir kararname var. Buna göre sürgünler 1928’den önce başlamış olmalı. 3.1.27 tarihinde Halk Partisi müfettişi Esat bey (muhtemel Ahmet Esat Uras’tır) bir Kars Raporu [3]hazırlamıştır.

Sürgünler muhtemelen bu rapor sonucu olmalı. 8.3.1939 tarihli maliye ve adliye vekilliklerince “önceleri Rus istilasında bulunan Kars ve diğer yerlerinde ki birtakım mütegalibenin araziye sahiplik iddiaları üzerine bir takibat” yapılarak raporlanmış. Bu rapor, Kürtlerle olan mutabakatın Şeyh Said ve Ağrı direnişi esnasındaki bozulmasından kaynaklıdır. Daha önce kullanmasına göz yumulmuş Ermeni gayrimenkullerin Kürtlerin elinden alınarak sürgüne gönderilmelerine dairdir. Buna benzer sürgünler de devam eder: 20.9.1931 tarihinde Çıldır’dan sürgün edilen 200 aile, Hamişoğullarının sürgünü 5.6.1936’da ... gibi.

Rus Azınlıklar

Denisenko, Kars’taki baskı ve ayrımcılığa verdiği bir çok örnek verir, bunların içinde bir genç kızın yaşadıkları çarpıcıdır: Karsta teğmenlik yapan ve birkaç sene evvel askeri okuldan mezun olup üstteğmen olmaya hazırlanan Feyyaz adında genç bir adamdı. Askeri okuldayken Rusça öğrendiği için Kars’a gönderilmişti. Haftada bir evimize gelip ders alır, konuşmasını ilerletmeye uğraşırdı. Kardeşlerim telaffuzunu komik bulup onunla dalga geçerlerdi. Aradan aylar geçti, arada beni sinemaya, orduevindeki yemeklere falan davet etmeye başladı. Tipim olmasa da, genç insanlarız, arkadaş olmanın zararı olmaz diye onunla ara sıra yürür, sohbet ederdim. Bir gün yine sinemaya gidecektik, baktım gelmedi. Ders günü geldi, geçti gelmedi. Ben ne olduğunu merak ederken arkadaşlarından biri onun Kars civarında bir yerde gözaltında hapis olduğunu haber verdi... O gün ağzımla kuş tutsam asla bir yerden öteye geçirilmeyeceğimi, adeta damgalı sınıfa mahkûm olduğumu anladım. Biz gözlerinde hep gavur kalacaktık ve her fırsatta bu yüzümüze vurulacaktı. Bu olay üzerine işimden ayrılmaya karar verip istifa ettim. Bana nedenini sorup durdular. Cevabım ‘Siz benden daha iyi bilirsiniz’di. Kars’ta azınlıklarla arkadaşlık kurmak dahi tehlikelidir!

Kars'ta da başka boyutta bir McCarthy'cilik peydahlanmıştır. Bunda da en büyük zararı Rus azınlıklar görmektedirler: Rus düşmanlığı, komünizm düşmanlığı ile katmerlenmiş, "Moskof uşağı" düşmanlığına dönüşmüştü. Bolşevizmi ciddi bir tehlike olarak gören siyasal çevrelerde Bolşeviklik konusunda cadı kazanları kaynatılmaya başlanmış; anlayan

anlamayan herkes çoğu zaman siyasal iktidarın yanında yer almak dürtüsüyle insanları Bolşevik olmakla suçlamış, ülkeyi Bolşeviklerin ele geçireceği yolunda senaryolar üretmişlerdi. Bu kişilerden biri olan Rıza Nur, Moskova'ya görüşme için gönderilen heyette yer almıştı. Rıza Nur tuttuğu raporlarda bazı Karslıları ihbar etmişti. O yıllarda Ani'yi gidip görmek bile tehlikeliydi ve şüphe çekerd. İnsanlar Ani'yi geziyor, Rus Konsoloslugu'nun önünden fazla geçiyor gibi gerekçelerle MIT tarafından izleniyor, sorguya çekiliyor, işkence görüyorlardı. Rıza Nur, bir başka girişiminde Ani kentinin taş üstünde taş kalmamacasına imha edilmesini de hükümete önerecekti. Ankara'daki Meclis ise bir taraftan Bolşeviklerle iyi geçinmeye dikkat ederken diğer taraftan ülkede Bolşevizmin ve sosyalist düşüncenin engellenmesi için her türlü önlemi almayı sürdürüyordu.

Bu baskı aparatının en önemli ayağı Kars'a gönderilen devlet görevlileridir. Bu görevliler özel görev için orada bulunmaktadırlar: Bu gibi nedenlerle Kars'ta büyük bir terör estirildiği, başka bölgelerden tayin edilmiş memurların yerli halkı suçlayarak, gözdağı vererek sindirdikleri, birbirlerine düşürdükleri biliniyor. Orhan Pamuk'un romanı, Kars'ı sadece o loşluğu, korku ve dedikodu dolu güvensiz ortamı yansıtmaktaki becerisi nedeniyle beğenmiştim. Kars'tan, Kastamonu, Çankırı, Yozgat'a büyük çaplı sürgünlerin olduğu kesin bir bilgi.

Devlet Kars'taki küçücük bir "azınlığa" dahi dayanamamıştır. Kars'tan ilk sürgünler, Rus azınlıkta ve Kars'ı terk etmemiş olan yerli halkta doğal olarak var olduğundan kuşku

duyulan Rusya sempatzanlığı ve dolayısıyla korkulan Komünist yandaşlığına karşı bölgeyi sterilize etmek amacını taşıyordu. Oysa ki Kars'ta yaşayan Azeri olsun, Karapapak olsun tüm Kafkas kavimlerinin çocukları, Kafkasya'yı işgalinden dolayı esasında son derece Rus karşıtı ve milliyetçidirler, o zamanlar da öyleydi. Kars'tan sürülmeleri 1927-1952 arası yıllarda yönetsel düzeyde netlik kazanmamış pek çok şeyin varlığını gösteriyor[4]. Sabancı Üniversitesi öğretim üyesi Cemil Koçak'ın "Umumi Müfettişlikler" kitabından çıkarsanabileceği gibi o dönemde 3. bölge ilan edilen Kars'ta Umum Müfettişlik Başkanı, Kars'tan göç gerektiğini saptıyor. 5. müfettişliğin bölgedeki demografik yapıda değişiklik gerektiğine dair yazısı mevcut. Umum müfettişliklerinin Kars'ta Rus casusu olabileceklerin varlığına değinen raporu, özellikle 1946'larda Kars'ın Azeriler, Karapapaklar gibi yerli halkına uygulanan sürgünün dayanağı olmuştur.

Son olarak Denisnko'nun ailesinden trajik bir örneğe yer verelim. Örnek bir anlamda karazınlıklarının yaşamını özetler: Dedemin adı Grigori Nimsos'tu. Resmi kayıtlarda Krikor Nimso olarak geçiyor. Doğumu 1896-1900 arasında Astrahan'da olmalı (Annem babasının Astrahan kökenli olduğunu söylerdi). Kars'a kaçtığında gencecik bir beyaz ordu mensubu, en fazla bir yüzbaşı olmalıydı. Beyaz ordu 1920'de Astrahan savunmasında yenilmiş, ordu mensupları çil yavrusu gibi dağılmışlardı. Dedem kendini bir biçimde Kars'a dar atanlardandı. Burada âşık olmuş, kısa sürede evlenmiş, çocukları olmuş yepyeni bir hayata yelken açmıştı. Onu tanımış olanlar çok yetenekli olduğunu fısıldarlar: Marangozluk, oymacılık, kürk terbiyesi, dabaklama, keman yapım ve tamiri, sabun ve votka yapmak gibi birçok dalda uğraşları vardı. (Kaderin cilvesine bakın ki, yıllar sonra kayıinvalidem olacak İsmet Pazarbaşı'nın kemanını da o yıllarda dedem tamir edermiş). Onun hakkında anlatılanlardan gözümün önüne ekmeğini taştan çıkarabilecek, kolay çökmeyen, azimli biri geliyor. Bütün bu vasıfları, kendilerini biri ana karnında ufacak iki bebeyle sürgün kafilesi içinde bulmalarına engel olamazdı tabii ki. Kastamonu'da sürgün bitiminde salıverildiklerinde, asla Kars'a dönmemeleri tembih edilmiş, ellerinde bir bohçayla hiç bilmedikleri İstanbul'da bulmuşlardı ailecek kendilerini. Dedem Büyükdere'de Bahçeköy yolu üzerindeki 1932'de açılmış olan Tekel Kibrit Fabrikasında bir süre çalışmış.

Karaköy'deki Rus Ortodoks Kilisesi sahip olduğu hanın odalarını ihtiyaç sahibi yoksullara sembolik bir ücretle kiralyordu. Kadınlar İstanbullu hanımlara dikiş dikerek, aşçılık ve temizlikçilik yaparak sebatla tencerelerini kaynatmayı sürdürdüler: Çocukları küçük, İstanbul'da yaşam perişanlıktı. Kars'taki nezih yaşam ortamından sonra İstanbul'da sığıntı yaşama alışamayan anneannemin zorlamasıyla Kars'a dönmüşlerdi. Başlarına gelenler de asıl o zamandı. Kars'ta ihbarlar olağan, tutuklamalar sıradanmış. Tutuklanarlardan biri de dedem. Tutuklanma tarihi annemin anlattıklarına göre (O sırada 14 yaşında imiş) 1940-41 gibi. Biri Malakan, birkaç arkadaşıyla tutuklanmış. Dedemin sekiz yıl Ankara'da ve Erzurum'da hapislerde süründürüldüğü bu zaman zarfında adeta kaybedildiği, ailesine hakkında hiçbir bilgi verilmediği biliniyor. Aklıma gelen 1927'de görevini tamamladığı bilinen "İstiklal Mahkemeleri"nin ya da benzerlerinin daha uzun süre çalıştığıdır. Bu mahkemelerde avukat tutmanın yasak olduğunu, kararların temyize götürülemediğini biliyoruz. Sonuçta dedem "komünist general" suçlamasıyla Erzurum Mal Meydanı'nda asılarak infaz ediliyor. General olmadığı da kesin. Zaten T.C. vatandaşı olmuş bir sivildi. Ölüm kaydını bir avukat arkadaş eski nüfus kayıtlarından bulmuştu: 4.6.1947, Erzurum. İdamına ilişkin bir kararname olmalı diye düşünüyorum. Ama nasıl ulaşılacak? O sırada en fazla 50 yaşında olmalı. İdam edilenleri ibret için bir süre ipte bırakırlarmış. Onu o halde o sırada askerliğini yapmakta olan öz be öz amcam meydandan geçerken görmüş, haber vermişti. Yoksa kimseye bir şey bildirileceği de yokmuş. Yedi yıl hapiste süründürüldükten sonra göğsüne Rus generali yaftasıyla asılması nasıl haklı bir gerekçeye dayandırılabilir?

Dipnotlar:

[1] Ludmila Denisenko, Böyle Bir Kars, Heyamola Y. 2011.

[2] Hükümet daha sonra 28.2.1929 tarihinde ve 431-148 tsayı ile "Elviyey-i Selasede Sovyetler Birliği tabiyetine geçenlerin gayrimenkullerini tasfiye etmeleri için 1 yıl süre verildiği bunun dışında gayrimenkuller üzerinde bir hak iddia edilemeyeceğine" dair bir kararname de çıkarır. BCA 30.10/247.674.10

[3] BCA 30.10/78.518.10

[4] Kars sürgünleri ile ilgili yargılama dosyaları da diğer yargılama dosyaları gibi büyük ihtimalle halen Meclis arşivinde saklanmaktadır. O dönem siyasi (o dönem her şey siyasi olarak algılanmıştır) davalara bakan mahkemelere de bir anlamda İstiklal Mahkemesi statüsü verildiği söylenebilir.

Kaynak: birikimdergisi.com

Diğer Yazıları: <https://tarihvetoplumlar.com/sait-cetinoglu/>